



## ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ KUR'AN ÇEVİRİLERİNİN ÇEVİRİBİLİMSEL AÇIDAN İNCELENMESİ

M. Zahit CAN\*

### Öz

Kur'an çevirileri İslamiyet'in ilk dönemleriyle başlamış ve İslam'ın farklı toplumlarla münasebetleri sürecinde dünya çapında yayılma göstermiştir. İlk Türkçe Kur'an çevirilerine Uygur alfabeleriyle rastlanmaktadır. Daha sonra Anadolu Beylikleri ve nihayet Osmanlı ile Cumhuriyet devirlerinde de Kur'an'ın Türkçeye aktarılması söz konusu olmuştur. Hemen her eylem gibi Erken Cumhuriyet dönemindeki çeviri eylemlerinin de belirli bir amacı bulunmaktadır. Bu çalışma Erken Cumhuriyet dönemindeki Kur'an çevirisi örneklerini ele alarak Gidon Toury'nin norm kavramı ışığında açıklamayı hedeflemiştir. Böyle bir araştırmanın malzemesi olarak da o dönemle ilgili tarih biliminin yöntemleriyle yazılmış bilimsel kaynakların verilerine ve yan metinlere müracaat etmiş; bu çeviri süreçlerini betimlemek için çeviribilimin kavramlarıyla çalışılmıştır. Sonuç olarak görülmüştür ki, Toury'nin kavramsal bakış açılarıyla Cumhuriyet dönemindeki Kur'an çeviri süreçleri çeviribilimi kavramlarıyla ilişkilendirilerek açıklanabilmekte, çevirilere yönelik nedensellikler ortaya konulabilmektedir.

**Anahtar Kelimeler:** Kur'an Çevirisi, Çeviribilim, Çeviri Tarihi, Gidon Toury, Norm

## AN INVESTIGATION WITH A TRANSLATIONAL SCIENCE APPROACH ABOUT THE QURAN TRANSLATIONS IN THE EARLY REPUBLICAN PERIOD

### Abstract

Qur'anic translations have begun in the early decades of Islam, spreading out into the world during its interaction process with different societies. In the very first Qur'an translations, one can come across Uigur alphabets. Later, during the Anatolian dukedoms' and finally the Ottoman and Republican periods, the translation of the Qur'an took place. As almost every activity happens to be, the activities of translation in the early Republican era also had a certain objective. This work aims to explain the Qur'an translations in the Republican era, referring to the translation theories of Andere Lefevere and Gidon Toury. Further, as the substance of such research, data and assessments from scientific sources written with the methods of science of history were invoked. In order to describe these translation processes, terms and theories of translation studies were engaged. As a result, it turned out that with the theoretical perspectives of Toury, the Qur'an translation process of the Republican era can be explained by relating them to the terms of translation studies, and regarding the translations causalities can be put forth.

**Keywords:** Qur'an Translation, Translation Studies, Translation History, Gidon Toury, Norm

### 1. Giriş

Kültürel ve dilsel farklılıklarından, zaman ve mekânın değişmesinden, kaynak metne atfedilen kutsiyetten, sözlü metnin daha sonra yazılı hale getirilmesi ve üstüne üstlük bir de yazılı dil gibi çevrilmesinden, erek kültür normlarının kaynak metinle ilgili tutuculuğu ya da serbestliğinden ve çevirmenin sınırlılıklarından dolayı Kur'an'ın çevirisinde ortaya çıkabilecek birçok kısıtlıktan bahsedilebilir. Ancak çeviri problemlerinin çoğunu oluşturan ve birçok araştırmanın da konusunu teşkil eden dil, kültür, zaman ve mekân farklılıklarından oluşan sorunlarının ötesinde bu araştırma Erken Cumhuriyet dönemindeki Kur'an'ı çevirme süreçlerini özellikle Gidon Toury'nin çeviribilimsel norm kavramı<sup>1</sup> ışığında ele alacaktır.

\* Okutman, Sakarya Üniversitesi, Çeviribilim Bölümü, [zcan@sakarya.edu.tr](mailto:zcan@sakarya.edu.tr)

<sup>1</sup> Burada kuram özellikle kullanılmamıştır çünkü Andrew Chasterman'ın da belirttiği gibi bu yaklaşımların kapsamı ve açıklaması kuramsal bir boyutta değildir. Chasterman'a göre bunlar ancak bir yaklaşım (*approach*) değerindedir (<https://www.youtube.com/watch?v=44y5INKtZJg>, 10.05.15)



Ayşe Banu Karadağ'ın “*Farklı Dünya Görüşleri Farklı Yorumlar, Farklı Çeviriler... Kuran Çevirileri*” adlı makalesinin sonuç kısmında şöyle söylemektedir: “Türkiye’de Kuran çevirilerine ilişkin yürütülen tartışmaların görünürdeki yönetsel nedenleri de içine alan ‘ideolojik’ bir boyut taşıdığını ve bu konunun Türkiye’de İslam ve modernleşme tartışmalarından bağımsız bir şekilde ele alınmasının imkânsız olduğunu söylemek sanırım pek yanlış olmaz”<sup>2</sup>. Dolayısıyla böyle bir modernleşme süreci toplumlarda belirli grupların fikir ayrılıklarına en çok düştüğü zamanlar olarak açıklanırsa, eski ve yeni normların ortaya çıkabileceği ve bu dönemlerde Kur’an çevirilerinin bu bağlamda biçimlenebileceği düşünülmelidir.

Cumhuriyet’in kuruluşuyla birlikte ulus devlet oluşturma planları çerçevesinde tek dil, tek kültür, tek vatan vb. tek’lemelerin devamında sıra tek din ve dinin de kaynağını oluşturan Kur’an’ın da Türkçeleştirilmesi projesi (çevirilmesi) gündeme gelmiştir<sup>3</sup>. Bu görüşlere göre Kur’an’ın türkçeleştirilmesinin altında yatan asıl sebep; menfi amaçlar içermekte ve Türkün milli dinini oluşturup, diğer Müslüman toplumlarla olan bağı zayıflatarak, Batılılaşma/Modernleşme/Çağdaşlaşma<sup>4</sup> adı altındaki ideolojilerin kapsamında dönüştürmeyi hedeflemektedir<sup>5</sup>. Diğer bir kesim ise Türkçe çevirilerin altında yatan sebebin müspet olduğunu düşünmekte ve halkın kendi dinini aracısız anlaması, öğrenebilmesi ve uygulayabilmesinin amaçlandığını düşünmektedir<sup>6</sup>.

Bu araştırma, genel anlamda gerçekleştirilen Türkçe Kur’an çevirilerini, ancak özel olarak da Cumhuriyet dönemindeki Türkçe Kur’an çevirilerini betimleyecektir. Bu çevirilerin niçin yapıldığını açıklamak için çok daha engin araştırmalara ihtiyaç duyulduğundan, çevirilerin gerçek amaçlarının ne olduğu konusuna girilmeyecektir. Zaten kaynak kısmında yer alan eserlerin bir kısmı bu konuda derin bilgi içermektedir. Öyle görülüyor ki, Erken Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen çevirilerin çeviribilimi kavramlarıyla betimlenmesi mümkündür. Bu betimleme kapsamında özellikle Kur’an çevirilerine bakıldığında, birden fazla etmenin rol aldığı anlaşılmaktadır. Kur’an çevirilerin dönemin aydınları ve siyasi gücü tarafından himaye edildiği de gözlemlenmektedir. Ancak bu himayenin Tanzimat’tan Cumhuriyete doğru gitgide serbestleştiği belirtilmelidir. Hilmi Ziya Ülken, II. Meşrutiyet sonrası gerçekleştirilen çevirilerin resmi ve hukuki olmak üzere iki yol izlediğini, hususi teşebbüslerin ise ekseriyetle heyet halinde ve organize olmaktan çok bireysel ve dağınık olduğunu belirtmektedir (Ülken,

<sup>2</sup> <http://ceviribilim.com/?p=225> , 05.05.15)

<sup>3</sup> Dücan Cündioğlu bu görüşü savunan “*Cumhuriyet İdeolojisi ve Kur’an Çevirileri*” adı altında bir eser kaleme almıştır. Bu eserde oldukça ikna edici ölçüde delil birinci kaynaklardan zikredilmektedir. Buna benzer kaynaklar bu makalenin kaynakça kısmında yer almaktadır.

<sup>4</sup> Murat Belge, “Batılılaşma/Modernleşme (1) adlı makalesinde Batılılaşma, Modernleşme, Çağdaşlaşma, Asrileşme vb. kavramların aslında birbirinin aynısı olduğunu ifade etmektedir. Belge’ye göre: “batılılaşma” demektense “modernleşme” demeyi tercih ediyoruz. Anlatmak istediğimiz şey, genel çizgileriyle baktığımızda, üç aşağı beş yukarı aynı şey” (<http://arsiv.taraf.com.tr/yazilar/murat-belge/batililasma-modernlesme-1/27510/> , 05.05.15).

<sup>5</sup> Dücan Cündioğlu, *Türkçe Kur’an ve Cumhuriyet İdeolojisi* adlı eserinde Kur’an’ı Türkçeye çevirmenin menfi bir proje olduğunu, bu çevirilerden murat edilenin halkın okuduğu Kur’an’ı anlamak yerine Cumhuriyet ideolojisine uygun bir biçimde toplumda Batı’da olduğu gibi seküler toplumsal bir süreç yaşatmanın hedeflendiğini ifade etmektedir.

<sup>6</sup> “Bir millet dini kitaplarını okuyup anlamazsa, dinin hakiki mahiyetini öğrenemez. İbadetten alınacak vecd de, ancak okunan duaların tamamıyla anlaşılmasına bağlıdır.” demektedir Ziya Gökalp (<http://www.yeniunit.com.tr/konular/detay/bir-donem-turkce-kuran-tartismalari>, 06.05.15). Yine Cündioğlu’nun “*Cumhuriyet İdeolojisi ve Türkçe Kur’an Eserinde*” çeşitli Tanzimat ve Cumhuriyet aydınlarının Kur’an çevirilerinin müspet sonuçlar doğuracağı görüşleri yer almaktadır.



1997: 343-344). Bu açıdan bakıldığında Kur'an çevirilerin Tanzimat sonrası ivme kazandığını ancak bunların organize bir biçimde bir seyir göstermediği belirtilebilir. Daha ziyade bireysel girişimlerin etrafında dönen bir Kur'an çevirisi faaliyeti bu dönemin genel karakteri halini taşımaktadır. Oysa Meşrutiyet sonrası bu faaliyetlerin entelektüel ağı en azından gazeteler/dergiler üzerinden yürütülmekte ve bu anlamda serbest/gönüllü bir organize olma durumundan bahsedilebilmektedir. Cumhuriyet döneminde ise bu faaliyetler en üst seviyesine çıkıp, bir düzen teşkil etmesi, halkın ihtiyaçlarının gerçek manada görülmesi bağlamında dönemin en önemli uzmanlarına (Mehmet Akif Ersoy ve Elmalılı Hamdi Yazır'a) resmi anlamda (devlet tarafından) tevdi edilmiştir.

Türkçe Kur'an çevirilerinin Tanzimat, Meşrutiyet ve özellikle de Erken Cumhuriyet döneminde Toury'nin "norm" kavramıyla açıklanması mümkün müdür? Toury'nin çeviri araştırmaları için geliştirdiği norm kavramı bu dönemin Kur'an çevirilerine ne ölçüde ışık tutabilir? Bu araştırmada temelde bu sorulara cevap aranırken, Kur'an çevirisinin tarihine sadakat ve serbestlik kavramlarıyla genel bir bakış sergilenmiş, yönetsel bakış açıları konusunda tartışma yürütülmüştür.

### 1.1. Kur'an Çevirilerine Tarihsel ve Çeviribilimsel Bir Genel Bakış

Kur'an'ın öncelikle yazılı değil aslının sözlü bir metin olduğunu ve 23 senede belirli olaylara yönelik, belirli bir bağlam ve durum içerisinde yeryüzüne indirildiğini hatırlamak gerekir (krş. Cündioğlu, 2011: 3). Dolayısıyla sözcüğü sözcüğüne gerçekleştirilecek bir çevirinin onu bağlamından koparacağı gibi doğru anlaşılmasını da zorlaştıracığı düşünülebilir. Ne var ki sözcüğü sözcüğüne çeviri diğer kutsal kitap metinlerinde olduğu gibi Kur'an çevirilerinde, her bir sözcüğün karşılığını bulmaya çalışan, dahası metnin cümle dizilişine varıncaya kadar kaynak metni taklit eden, ona sadık kalmaya çalışan bir çeviri anlayışı olmuştur. Bu ise erek kültür hedef kitlesinin bütünlüklü, doğru bir anlam oluşturmada zorlanmasına neden olacaktır.

Kutsal metinlerin diğer bir özelliği, içerisinde barındırdığı metin türlerinin fazlalığıdır. Bazen bir hikâye ve şiir metni, bazen tarih metni, bazen matematik, tıp, astronomi, bazen bir ekonomi ve siyasi metin, bazen bir hukuk metniyle karşı karşıya olabilmektedir okuyucu. Bu metin türleri bölümlere<sup>7</sup> ayrılabilmesi gibi, tek bir sure içerisinde birçok farklı metin türüyle de karşılaşılabilir. Buna ek olarak hedef kitlesi bakımından da ele aldığımızda Kur'an'ın kadınlara, erkeklere, yaşlılara, gençlere, çocuklara, evlilere, bekârlara, havasa, avama ve daha birçok farklı hedef kitleye bir anda gönderildiğini göz önünde bulundurmamak gerekir (Salevsky, 1998: 275). Bu denli farklı bir hedef kitlesi ve kendi içerisinde metin türü barındıran bir metin, çeviri yöntemleri açısından değerlendirildiğinde "nasıl bir yol izlenmelidir?" sorusu akla gelmektedir. Çeviriyi metin türlerine göre sınıflandıran bir yaklaşım<sup>8</sup> ya da işlevsel kuramlar ışığında erek kitleyi ön plana çıkartan ve erek kitlede göreceği işlev bakımından metnin amacının (skopos)<sup>9</sup> tespit edilerek çevirinin gerçekleştirilmesi stratejisinin bu denli farklıları olan bir hedef kitlede nasıl işleyebileceği soru işareti olarak kalmaktadır. Tüm bu problemleri aşmanın bir yolu ise belki de Kur'an'ı çevirmemek, fakat açıklamakla mümkündür. Çevirmemek denildiği zaman, klasik anlamda

<sup>7</sup> Sure: Kur'an-ı Kerim'i oluşturan 114 bölümden her biri (İslam Ansiklopedisi Cilt 37, 2009: 538).

<sup>8</sup> Bkz. Katharina Reiß'in 1971'de kaleme aldığı eseri "Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik", Max Huber Verlag, München

<sup>9</sup> Bkz. Hans J. Vermeer ve Katharina Reiß'in 1984'de kaleme aldıkları "Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie, Max Niemeyer Verlag, Tübingen



eşdeğerlilik arar nitelikte çevirmemek düşünülmelidir. Yoksa bir tefsir çalışması da çeviridir ve hatta çeviriden bir adım fazladır. Tefsir bir bakıma açıklamalı-çeviridir ve bu açıklamaların altında yatan gerekçe ise, Kur'an'ın anlaşılma gücünün ortadan kaldırma, onu doğru anlama muradı yatmaktadır. Zaten Türk-İslam âleminde Kur'an'ın çevrilmesine yönelik girişimler daha ziyade tefsir<sup>10</sup> düzeyinde gerçekleşmiş, doğrudan bir anlam yükleyen, onu erek dille “eşdeğer” varsayıcı çeviri yaklaşımlarından kaçınılmıştır.

Diğer taraftan tefsir çalışmalarının -aslına bakılırsa- hem kaynak odaklı, hem de erek odaklı olduğu söylenebilir. Çünkü tefsir çalışmaları kaynak metne atfedilen kutsiyetin bir emaresi olarak, onunla eşdeğer algılanabilecek herhangi bir doğrudan çeviri girişimi olmadığı için kaynak metne (kutsiyetine) bu yönüyle (sadakat bağlamında) kaynak odaklı bir yaklaşımdır. Ancak kaynak cümlelerin manalarını anlaşılır kılma, kıssaların açıklanması, metafor ve temsili düşüncelerin netleştirilmesinden, nüzul sebeplerine kadar açıklamalarda bulunulması tefsirin erek odaklı yönünü göstermektedir. Bu manada Kur'an'ın tefsirinin aslında kaynak odaklı mı yoksa erek odaklı mı olduğu sorusuna; hem kaynak odaklı, hem de erek odaklı olduğu yönünde cevap verilebilir.

Kur'an Çevirilerinin ilk örnekleri tefsir mi yoksa meal (çeviri) mi şeklinde olmuştur? İlk Kur'an çevirileri Hz. Muhammed döneminde gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Selman-ı Farisi'nin İran'dan gelen heyetler için Fatiha Süresini Farsçaya çevirmek için Hz. Muhammed'den izin aldığı aktarılmaktadır (Altunbaş, 2006: 29). Yine Hz. Muhammed'in İslamiyet'i tebliğ etme amacıyla yabancı hükümdarla gönderdiği elçilerin Kuran'dan ayetleri naklederken çeviri yaptığı düşünülmektedir. Dolayısıyla Kur'an'ın çevirisi konusunda İslam âlimlerinin cevaz<sup>11</sup> vermesi, Hz. Muhammed'in tarihteki ilk çeviriler konusundaki müsaadesine dayandırılmaktadır.

İlk Türkçe Kur'an çevirilerine 8. yüzyılın ortalarında Uygur alfabeleriyle rastlanmaktadır. Türklerin Kur'an'ı çevirirken Arapça sözcüklerin yerine Uygur Türkçesinden başka sözcükler kullanarak kendi dillerine katkıda buldukları söylenebilir (Eruz, 2010: 141). Daha sonraları, örneğin 10. yüzyıldan beri Kur'an'ın çevirilerine rastlandığı görülmektedir<sup>12</sup>; fakat gerçekleştirilen kimi çevirilerde satırarası (*interlineal*) çeviri yöntemi kullanılmış olsa da erek metne açıklamalar ekleyerek erek okur odaklı bir yaklaşım benimsenmiştir (Üçok: 171-172 aktaran Eruz, 2010: 147). Burada sorgulanması gereken, Kur'an çevirilerinde gerçekleştirilen satır arası çeviriler yönteminde ilave açıklamaların koyulmasındaki maksat nedir? İki maksat ortaya çıkabilir: birincisi, yukarıda da belirtildiği gibi erek odaklı bir yaklaşımla hedef kitlesinin okuduğu metni doğru yorumlamasını garanti altına almak. İkincisi ise, açıklamalar ekleyerek, sözcüğü sözcüğüne gerçekleşecek olan bir satır arası çeviriden kaçınıp, yanlış

<sup>10</sup> “Sözlükte “açıklamak, beyan etmek” anlamındaki fesh kökünden türeyen tefsir “açıklamak, ortaya çıkarmak, kelime veya sözdeki kapalılığı gidermek” demektir. Kur'an-ı Kerim ayetlerini açıklamayı ve yorumlamayı ifade eden terim; Kur'an ayetlerini yorumlama ilmi ve bu alandaki eserlerin ortak adı” (İslam Ansiklopedisi Cilt: 40, 2011: 281-290).

<sup>11</sup> Dinen veya hukuken yapılmasına izin verilen veya serbest olan fiilleri ifade eden bir terim (İslam Ansiklopedisi Cilt: 7, 1993, 27-28).

<sup>12</sup> Samani hükümdarı Mansur b. Nuh'un emriyle gerçekleştirilen bir çeviri vardır. İçerisinde Türk âlimlerinin de bulunduğu bir heyet Kur'an'ın tamamını bir tefsir özetiyle birlikte Farsçaya aktarmışlardır. Günümüze kadar gelen en eski Kur'an çeviri örneği budur ve Dresden kütüphanesinde bulunmaktadır. Bu çevirinin özelliği Türkçe yapılan diğer ilk çeviriye örnek teşkil etmesi, öncül (koşut metin) olmasıdır. (<http://www.sorularlaislamiyet.com/article/13312/kur-an-i-kerim-in-turkce-ye-ve-diger-dunya-dillerine-meal-ve-tercumesi-ilk-olarak-ne-zaman-yapilmistir.html> , 06.05.15).



anlaşılmalara mahal vermeyerek, kutsal metnin kutsiyetine zeval getirmemek.<sup>13</sup> Birinci yaklaşımın erek odaklı olduğunu söylemek mümkündür, ancak ikinci yaklaşım yöntemi açısından ne kadar erek odaklı görünse de, amaç bakımından erek kitleyi değil, kaynak metni ve onun kutsiyetine zeval getirmemeyi amaçladığı için kaynak odaklı bir yaklaşımın benimsendiği iddia edilebilir<sup>14</sup>.

Bu ilk çeviri örneklerinden sonra Cumhuriyet'e kadar ağırlıklı olarak Kur'an çevirilerinde tefsir ve satırarası (interlineal) yaklaşımının benimsendiği görülmektedir. Satırarası çevirisi sadece Kur'an çevirileri için geçerli bir yöntem olagelmemiştir, aynı zamanda diğer kutsal metinler için de bu yöneme başvurulmuştur ve hala başvurulmaktadır<sup>15</sup>.

Osmanlı'da medrese eğitiminin Arapça ve Farsça veriliyor olması çeviri ihtiyacını azaltmıştır. Klasik Osmanlı döneminde Kur'an'ın medreselerde aslından veriliyor olmasından ötürü yoğun bir Kur'an çevirisinden bahsedilemez. Genel anlamda dini yayınların takibatı eserlerin orijinal dilleri üzerinden tedris edilmektedir<sup>16</sup>. Ancak Tanzimat'a gelindiğinde Kur'an tefsirlerin ve baskı sayılarının gitgide arttığı görülmektedir. Oysa kimi tarihçiler Cumhuriyet döneminde Kur'an'ın çevirilerine müsaade edilmediği ve böyle bir serbestlik ortamının ancak Cumhuriyet kurulunca husule geldiği iddiasını savunurlar<sup>17</sup>. Cumhuriyetten evvel birçok Kur'an çevirisi gerçekleştirilmiştir; bunlar ağırlıklı olarak tefsir çalışmalarıdır. Diğer yandan

<sup>13</sup> Burada çeviri araştırmacıları arasında genel kabul gören bir durumun aksine bir tespit yapılabilir: Yerelleştirici ve yabancılaştırıcı çeviri yöntemlerinden bahsederken Turgay Kurultay amacın çeviri yöntemini belirlediğini söyler (Kurultay, 1985: 191). Bu tespitten hareketle, amacın farklı olmasına göre farklı çeviri yöntemi benimsenecektir yargısı çıkarılabilir. Fakat görülüyor ki amacın farklı olması durumunda da aynı çeviri yöntemi farklı amaçlar için benimsenebilir. Buradan çıkarılacak sonuç yine çeviri amacının yöntemi belirlediğidir, fakat ilave olarak amaç farklı olsa da çeviri yönteminin aynı olabileceğidir. Bir diğer ifadeyle farklı çeviri yöntemleri aynı amaca hizmet edebileceği gibi, farklı amaçlar aynı çeviri yöntemini de kullanabilir.

<sup>14</sup> Benzer bir durum İncil çevirileri için de söz konusudur. Katolik kilisesinin resmi İncil'i kabul edilen Vulgata İncil'inin çevirmeni Hieronymus ise kaynak metne o denli kutsiyet atfetmedi ki, çeviri yapacak kişilerin ancak ilahi ilham alan kimseler olması gerektiğini dahi savunmuştur. Hieronymus metinleri dünyevi (*profane*) ve kutsal (*sakrale*) olarak ikiye ayırmaktadır. Çevirmenin ise bu iki metin türüne göre bir çeviri yaklaşımı izlemesi gerektiğini iddia eder. Ona göre, Kutsal metinlerin tanrı tarafından yazdırılmış olması ile insan tarafından üretilmiş metinler arasında fark vardır. Buna göre Kutsal metinlerin sözcük ve cümle dizilişinde dahi bir amaç vardır ve çeviri esnasında bunların dizilişi değiştirilmemelidir ki, kaynağa sadık kalınarak, Tanrı'nın sözcük sıralanış seçimine uyulmuş olsun (krş. Yücel, 2007: 38-39). Bu sorunun kaynağı bir otoriteye boyun eğme anlayışında saklıdır. Ortaçağ'ın siyasi yapısında Katolik Hristiyan inanın kökleşmiş, hayatın hemen her noktasına nüfuz eden bir durumu vardır. Bu ise kutsal kitabın çevirilerinde de kendini oldukça göstermektedir.

<sup>15</sup> <http://biblehub.com/interlinear/> , 06.05.15) Eski ve Yeni Ahit çevirilerinde kullanılan bir yöntem güncel olarak belirtilen internet sitesinde görmek mümkündür.

<sup>16</sup> Hidayet Aydar'ın "*Türklerde Kur'an Çalışmaları*" adlı makalesinde öncelikle Farsça ve sonra Arapçanın eğitim dili olduğunu belirtmektedir. Önceleri Türkçe Kur'an çevirilerine rastlamak mümkündür, fakat daha sonra Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde bu çevirilere daha az rastlanmaktadır. Kur'an'ın Arapça öğrenilip yine aynı dil üzerinden Kur'an ile ilgili çalışmaların gerçekleştirildiğini söyler. Osmanlı medreselerinde daha çok Fars ve Arap kökenli müfessirlerin eserleri daha yaygın olduğunu dile getirmiştir. Onun dışında Türkçe bilen müfessirlerin dahi eserlerini Arapça kaleme alması söz konusu olmuştur. Cumhuriyet'e gelinceye kadar Türkçeye çevrilmiş Kur'an sayısının 10 civarında olduğu vurgulanmaktadır. Genellikle de bu çevirilerin Molla Fenari tarafından gerçekleştirilen satır arası çeviriden esinlendikleri düşünülmektedir. Tanzimat sonrası yeniden Kur'an çevirilerinde bir şahlanma söz konusu olmuştur. Bu şahlanmanın altında yatan başlıca sebep Batı'yı taklit etmenin ötesinde güçlenen milliyetçilik akımı gösterilebilir.

<sup>17</sup> <http://sozcu.com.tr/2012/yazarlar/ugur- Dundar/1881.html> , 10.04.13)



tefrika halinde gazetelerde ayetler çevrilmektedir. Dolayısıyla böyle bir iddianın asılsız olduğu söylenebilir<sup>18</sup>.

Tanzimat öncesine bakılacak olunursa, Osmanlıya matbaanın çok geç girmesi bir yana, III. Ahmet'in Müteferrika matbaasında (1729) dini yayınların basılmasını yasaklamış ve her basılacak kitap için ulemeden izin alınması şartını getirmiş olması, Kur'an'ın dokunulmazlığını (kutsiyet) bir yönüyle göstermektedir. Babinger de, "Hatt-ı Şerif" in baskıya dönüşmesiyle kutsallığının yitirileceği endişesinin o dönemde bulunduğu bahsetmektedir (Babinger, 2004: 7 aktaran Eruz, 2010: 98)<sup>19</sup>. Bu açıdan bakıldığında sadece kaynak metne ve kaynak dile atfedilen bir kutsiyetin ötesinde, kaynak dilin harflerine (Arapça: Kur'an harflerine) ve bu harflerin aynı zamanda elle yazılmış olmasına yüklenen bir değer de söz konusu olduğu düşünülebilir. Dolayısıyla Kur'an'ın çevrilmesi bir tarafa, bir de bunun üzerine başka bir harf sistemi (Arapça harfleri yerine Latince harfleri) ile basılacak olmasının ayrıca (Tourey'nin norm kavramı açısından bakıldığında) normları zorlayıcı olacağını düşünmek yanlış olmayacaktır. Ancak 1928'den sonra Harf İnkılabı ile birlikte artık Latin harfleriyle Kur'an çevirilerinin yayımlandığı gözlemlenmektedir<sup>20</sup>.

Cündioğlu'na göre, dini düşüncelerle siyasi düşünceler arasında ciddi bir koşutluk söz konusudur (1998: 19). Siyasi anlamda ciddi bir kırılma olarak kabul edilebilecek Tanzimat sonrası, dini alanda da bir değişim arzusunun yaşandığı gözle görülür biçimdedir. Yine Cumhuriyet'e geçiş ile birlikte siyasi karakterdeki ciddi değişim din alanında da bir dönüşümü tetiklemiştir. Sadece Kur'an çevirileri üzerinden bu değişim karakterini izlemek dahi mümkündür. Tanzimat, II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet hep bir kırılma noktası olmuş, dini alanı teşkil eden Kur'an çevirilerinde ve ikincil neşriyatta (diğer dini yayınlar) bir artış gözlemlenmiştir<sup>21</sup>. Osman Ergin'e göre, 1908 inkılabından sonra milliyetçilik akımı baş göstermiş ve bunun akabinde Türkçe Kur'an tartışmaları duyulmaya başlanmıştır (Ergin, 1943 aktaran Cündioğlu, 1998: 22). Bir kısım aydınların Türkçe Kur'an'ın gerekliliklerinden bahsetmesi, diğer kısmında buna karşı çıkması söz konusu olmuştur. Türkçe Kur'an'ın gerekli olmasını vurgulayan kesim özetle şu delilleri sıralarlar (Ali Suavi, Ahmet Agayif, Ziya Gökalp, Ahmet Mithat Efendi, Tüccarzade İbrahim Hilmi, Mehmed Ubeydullah Efendi, Musa Cerrullah gibi):

- Kur'an'ın Türkçe olmasıyla halkın anlayacağı bir dinin var olacağı ve dinin daha samimi yaşanacağı,

<sup>18</sup> Düccane Cündioğlu bu konuda tarihleriyle birlikte Cumhuriyet öncesi yayımlanan Kur'an tefsirlerini paylaşmış ve sadece Cumhuriyetle birlikte Kur'an çevirilerinin bulunduğu yargısını çürütmüştür. Buna göre: "16. yüzyıl: Ebu'l-Fadl Muhammed el-İdris ei-Bitlisi (öl. 1595) tarafından, Hüseyin b. Ali el-Kaşifi'nin (öl. 1494) "*el-Mevahibu'ul-Aliyye*" adlı Farsça Kuran Tefsiri Türkçeye tercüme edilmiştir.

1830'da İsmail Ferruh Efendi'nin "*Tefsir-i Mevakib*" adlı eseri, Hüseyin b. Ali el-Kaşifi'nin (öl. 1494) "*el-Mevahibu'ul-Aliyye*" adlı Farsça Kuran Tefsirinin Türkçesine tercümesidir. 1865 yılında aynı eser iki cilt halinde İstanbul'da basılmıştır. II. Meşrutiyete kadar tam 7 kez basılmıştır: 1865, 1870, 1879, 1899, 1902-1903, 1905, 1905-1906. 1841-42 Ayıntabi Mehmed Efendi'nin "*Tibyan*" adlı eseriyle birlikte "*Tefsir-i Mevakib*" II. Meşrutiyet öncesi en çok basılan ve okunan Türkçe tefsir eserler olmuştur" (Cündioğlu, 2011: 22).

<sup>19</sup> Diğer taraftan baskı yoluyla tahrif edilmiş bir eserin hızlı bir biçimde yayılabileceği düşünülmelidir. Oysa elyazması nüshaların teknik nedenlerden dolayı çok az olabileceği ve muhtemel bir tahrifat durumunda derhal müdahale imkânının bulunabileceği de böyle bir uygulamanın sebebi olarak düşünülebilir.

<sup>20</sup> Fakat burada Batı'da gerçekleştirilen çevirileri müstesna tutmak lazım; bunlar çok daha erken tarihlerde Latin harfleriyle yayımlanmıştır. Örnek olarak 1143 tarihinde Robertus Ketensis ile Hermannus Dalmata'nın Latince Kur'an çevirisi bulunmaktadır.

<sup>21</sup> Bu artışın ayrıntılarını görmek için Düccane Cündioğlu'nun (1998) *Türkçe Kur'an ve Cumhuriyet İdeolojisi* adlı eserini inceleyiniz.



- Arapça bilmeyen halkın dinin esaslarına vakıf olamadığı,
- Dinin lisanla kaim olmadığı,
- Tefsirlerin çok uzun olmasından dolayı kimsenin bunu okumadığı,
- Kur'an'ın asıl kutsiyetinin içeriğinde oluşu, Arapça gibi dildeki kutsiyetin ikincil derece bir öneme sahip olduğu,
- Türkçe Kur'an olmadığı için Kur'an referans alınarak rivayet edilen şeylerin kontrol edilemediği ve bundan dolayı da bin türlü aslı astarı olmayan rivayetin olduğu.

Çevrilmesine karşı çıkan ise (Mustafa Sabri Efendi, Haşim Nahid gibi) karşı çıkışlarını şöyle gerekçelendirirler:

- Kur'an'ın çevirisinin zaten tefsir olarak var olduğu,
- Çeviri ile Türkçe ibadet gibi dinde reformist hareketlerin maksat bulunduğu,
- Asıl Kur'an'ın (Arapça orijinal) yerine Türkçe çevirisinin ikame edilmek istendiğidir.

## 2. Cumhuriyet Dönemi Kuran Çevirilerine Toury'nin Çeviribilimi Yaklaşımlarıyla Bakmak

1908 inkılabından sonra evvela diğer Müslümanlar arasında, daha sonra da Türkler arasında milliyetçilik akımları başlamış ve bunun üzerine yavaş yavaş Türkçe Kur'an olması konusunda tartışmalar filizlenmiştir. Bu tartışmalar arasında birçok Kur'an çevirileri gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Cumhuriyet'in ilanının ilk aylarında benzer bir teşebbüs görülmektedir. İki tane Kur'an çevirisi *Nur'ul Beyan* ve *Kur'an'ı Kerim Tercemesi* ortaya çıkmış ve çok geçmeden *Türkçe Kur'an'ı Kerim* bunu takip etmiştir (Cündioğlu, 1998: 20-22).

1908'den önce Kur'an'ı Türkçeye çeviren fakat yayımlama imkânı bulamayan ve II. Meşrutiyet'in ilanıyla eserinin ilk formasını bastığı halde devamını getiremeyen, fakat Cumhuriyet'in kurulmasından sonra amacına ulaşan Seyyid Süleyman Tefik el-Hüseyni, "*Saltanat döneminde Kur'an'ın Türkçe olma ihtiyacı görülemezdi ve görülemedi de. Kendilerine fevkalade kuvvet istinat edenler Kur'an'ın millet tarafından anlaşılmasından korkarlardı. Saltanat devrinin baskısı bilhassa Kur'an'ın Türkçeye tercümesinden ürkiyordu*" (Cündioğlu, 1998: 29) demektedir. Dönemin hükümdarlarından Sultan Abdulhamid, Kur'an'ın Türkçeye çevirisinde art niyetin bulunduğunu sezdiğinden bizzat kendisi tercüme müsaade etmemiştir. Hatta dönemin şeyhülislamı dahi bir fetva ile bu konuda engelleyici bir rol üstlenmiştir (Aydar, 1999: 175).

Naci Kasım'a göre ise Kur'an çevirisinin basılması işine önceden başlandığı halde zamanın kâbus-ı hurafatından<sup>22</sup> ürken matbaacının bunu devam ettirmediğine, ancak Cumhuriyet dönemi bu çevirinin basılmasında başarı hâsıl olduğunu bildirmektedir. Bir dönem Maarif Kütüphanesi'nin Kur'an-ı Kerim tercümesini basmaya kalkıştığını ancak hurufatın protestoları karşısında bunu başaramayıp ancak Cumhuriyetin kurulmasıyla tekrar bu gücü elde ettiğini vurgular (Cündioğlu, 1998: 30). Cumhuriyet öncesi Kur'an çevirisiyle ilgili normların, Cumhuriyet sonrası normlara göre bir değişim geçirdiği buradan okunabilir. Kur'an çevirileri konusunda gitgide bir serbestleşmenin görüldüğü söylenebilir.

<sup>22</sup> Dinde tutuculuklarından dolayı Kur'an'ın çevrilmemesi konusunda baskı yapanlar kast edilmektedir.



II. Meşrutiyet'ten itibaren ulema kesimi sürekli ithamlara, eleştirilere maruz kalıyordu. Toplumdaki saygınlığının azaltılması için topluca ulemanın yetersizliğinden, cahilliğinden, gafletinden, miskinliğinden bahsediliyor ve ulema yeniliklerin önünde büyük bir engel olarak gösteriliyordu (Cündioğlu, 1998: 38). Ulema eski normları savunuyor, ulemayı eleştirenler ise yeni normları savunan kesimi oluşturuyordu. Bu gerilim içerisinde Kur'an Türkçeye tercüme ediliyor fakat yayımlanamıyor ya da hiç tercüme edilemiyor ama buna yönelik şiddetli normu zorlayıcı ve dönüştürücü fikirler gazete köşelerinde, dergilerde<sup>23</sup> serdediliyordu. Bu bakımdan, normlara yönelik Cumhuriyet'in kurulması bir kırılma olarak kabul edilebilir, çünkü Cumhuriyet'le birlikte eski normlara dair kurumsallaşmış bir takım yapılar ortadan kaldırılmış, ulemanın saygınlığı azaltılmış ve yenilikçi normlar devreye girmişti. Bu ise Kur'an çevirisini tefsir şeklinde değil de, tek bir nüsha halinde doğrudan bir "Türkçe Kur'an" biçiminde hazırlamayı mümkün kılmıştı.

1927'de Diyanet İşleri Başkanı Rıfat Börekçi döneminde hutbeler Türkçeleştirilmiş ve kitap olarak basılmıştır (Cündioğlu, 1998: 60). Devlet eliyle dini metinlerin Türkçeleştirilmesi girişimleri tepeden inme bir eğilimi göstermektedir. Bu bakımdan aslında bir norm kırılması olarak tanımlanabilecek bu eylemin dirençle karşılaşması doğaldır. Fakat normu delici bir eylemde bulunan merci Diyanet İşleri Başkanlığı olunca, hem devlet otoritesi olması bakımından, hem de dini temsil eden resmi, saygın ve en üst makam olan bu merci, normun delinmesinden ortaya çıkabilecek direnci göğüsleyebilecek güçte olup, onun normların değişmesinde bizzat rol aldığı söylenebilir.

İbrahim Hilmi, Cumhuriyet'ten önce Kur'an çevirilerini peyderpey yayımlamış olsa da onu tek bir nüsha halinde Arapçasının karşısına koyamamıştır. Ancak Cumhuriyet kurulduktan sonra, 1926 yılında tamamını tek bir nüsha halinde yayımlamıştır. Bu bakımdan Cumhuriyet dönemi normlarının bir çevirinin yayımlanmasında ya da Cumhuriyet öncesindeki normların, bir çevirinin yayımlanmamasında rolünün bulunup bulunmadığına ilişkin çıkarımda bulunulabilir. Yine 1908 öncesi -Abdulhamid döneminde- Kur'an'ı Türkçeye çevirmiş (Terceme-i Şerif) bulunan, II. Meşrutiyet döneminde bir kısmını yayımlatan ve daha sonra Cumhuriyet kurulunca da tamamını yayımlatan Seyyid Süleyman Tefvik el-Hüseyni, normların çeviriye nasıl etki edebildikleri konusunda örnek teşkil etmektedir. *Terceme-i Şerif*'in ilk yayımcılarından Naci Kasım'da bu eserin yayımlanmasına dönemin şartlarının müsaade etmediği ve bu şartlardan çekinildiği için eserin çevrilmiş olmasına rağmen yayımlanmamış olduğunu dile getirir. Diğer bir yayımcı olan Tüccarzade İbrahim Hilmi ise, Cumhuriyet'in müsadecarlığı sayesinde dini Türkçe anlamaya ve yaşamaya başladığından itibaren *Nur'ul-Beyan*'ı yayımladığını bildirir (Cündioğlu, 1998: 23-33). Normların bu denli erek kültür iktidarıyla ilintili olduğu dönemler ise daha çok siyasi anlamda kırılma yaşanan dönemlerdir, denilebilir. Buna örnek olarak Tanzimat, II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet'in kırılması verilebilir. Ancak siyasi muhtevasında bu denli kırılma oluşturacak iktidar değişimleri çevirinin de yer aldığı dizge üzerinde tesir edici rol oynayabilir ve bir norm değişikliği söz konusu olur.

Toury'ye göre, gerek çevirilerin ortaya çıkmasına, gerekse çıkamamasına ya da parça parça yayımlanmasına etki eden normlar vardır. Tüm bu çevirileri yönlendiren norm değişimlerini

<sup>23</sup> İslam Mecmuası, Sırat-ı Müstakim (daha sonra adı Sebilurreşad) gibi dini muhtevası olan dergilerde tefsir mantığında tercüme yer alıyordu. Fakat Türkçe Kur'an mantığında bir çeviriden bahsetmek mümkün değildir. Hatta bu tefsiri çevirileri de Türkçe Kur'an mantığındaki bir çeviriye muhalif görüşte olanlar yapıyordu. Örneğin, Manastırlı Rıfat, Mehmet Akif, Bereketzade İsmail Hakkı, Milaslı İsmail Hakkı, Manastırlı İsmail Hakkı, Mehmed Fahreddin, Ahmet Hamdi Aksekili bunlar arasında yer almaktadır (Aybar, 1999: 178).





anlamak için çeviri metinlerde gözlemlenen normlar iki şekilde elde edilebilir. Birincisi çeviri metnin incelenmesi, çünkü onda çevirmenin erek kültüre normlarına göre uyguladığı kararlar bulunmaktadır. Bunları tespit etmekle erek kültür normlarına dair bulgular sağlayabilir. İkincisi ise yan metinlerin incelenmesiyle mümkün olur. Yan metinler çeviri ve çevirmenler üzerine oluşmuş bir üstsöylemin oluşturulduğu eleştiri yazıları, röportajlar ve tanıtım yazıları gibi malzemelerden bir araya gelir. Gürçağlar, Toury'ye ilave olarak çeviri normlarının ortaya çıkartılabilmesi adına önsöz, sonsöz, dipnot, kapak yazıları vb. gibi çeviriyle fiziksel temas içerisinde olan yan metinlerin de incelenebileceğini belirtir (Gürçağlar, 2011: 138). Toury'ye göre, normlar doğrudan gözlemlenemezler, bu yüzden iki ana kaynaktan yararlanılarak yeniden oluşturulmaları mümkündür. Bunlar “metin içi” ve “metin dışı” kaynaklardır. Metin içi kaynaklar, normların yeniden oluşturulması için çevrilmiş metinlerdir. Metin dışı kaynaklar ise, çevirmenlerin, editörlerin, yayıncıların ve çeviri etkinliğiyle uğraşan ya da bağlantılı olan başka insanların açıklamalarıdır. Bu çalışma içerisinde de, Cumhuriyet dönemindeki Kur'an çevirilerine etki eden normların ortaya çıkartılabilmesi için özellikle Kur'an çevirisi yapmış çevirmenlerin, Kur'an çevirisiyle ilgili fikirleri bulunan uzmanların, yayıncıların ve eleştirmenlerin eleştirileri, önsözleri, gazete yazıları ele alınacak ve görüşleri değerlendirilerek norm değişimin izleri aranacaktır.

Toury, çevirmen kararlarını bir kültürün içerisindeki normların belirlediğinden bahseder. Ona göre, çeviri etkinliği daha çok kültürel açıdan önemli bir etkinliktir ve bu etkinlik içerisinde çeviri yapılacak olan bir topluluğun uygun gördüğü işlevi, yine toplum tarafından uygun görülen bir biçimde yerine getirmektir. Bu açıdan çevirmen olabilmenin ön şartı bir toplumun uygun gördüğü şeylerin bilinmesi ve kısıtlayabilecek zorlukların aşılabilmesi için normların öğrenilip benimsenmesidir (2008: 149). Burada çevrilecek olan metnin toplumun nezdinde nasıl bir öneme sahip olduğu, gerçekleştirilecek olan çevirinin yöntemini de tayin edici olabileceği söylenebilir.

Toury'ye göre normlar genel ve özel olarak bir skalanın iki farklı ucunda durmaktadır. Normların kimileri güçlü ve neredeyse kural gibidir, kimileri de zayıftır. Çevirmen kendi özneliği ile bunu algılar ve sınıflandırır. Bu yüzden norm kısıtlamaları net değildir. Normlar bir topluluğun paylaştığı genel değerlerin (yanlış/doğru) ve düşüncelerin belirli durumlar için uygun ve geçerli olan davranış talimatlarına tercümesi olarak görülür (krş. 2008: 151).

Çeşitli savaşlar, sömürgecilikler, işçi göçleri, refah arayışları gibi nedenlerden dolayı modern toplumları normları bakımından homojen kabul etmemek gerekir. Bu açıdan toplumun belirli bir kesiminin normları ile diğer bir kesiminin normları ve bunların özgül bir norma atfettikleri değer arasında farklar bulunabilir. Zaten Toury'nin de ifade ettiği gibi, normların genel ve öznel yönleri vardır ve her norm çevirmenin kendi bireyselliği ile algılanıp pratiklerine nüfuz eder. Kimi normlar o toplumun bir parçası olan ve kural koyma, kurallara uyulmasını denetleme, uyulmadığı takdirde cezalandırma gücü olan toplumdaki bir egemen sınıf ya da bizzat toplumu yöneten bir lider tarafından özellikle himaye edilmektedir. Bu açıdan bakıldığında Kur'an çevirileri sayesinde Tanzimat sonrası ve Erken Cumhuriyet devirlerinde ciddi bir norm zorlanmasının yaşandığı görülmektedir. Fakat bu norm zorlamasına mukabil direncin Cumhuriyet öncesinde çok daha güçlü, Cumhuriyet kurulduktan sonra çok daha serbest olduğu söylenebilir.

Örneğin Tüccarzade İbrahim Hilmi de Cumhuriyet dönemi Kur'an çevirilerini ilk yayımlayanlardandır. Hilmi, Cumhuriyet hükümetinin “müsadekar” oluşu sayesinde dinin toplumun kendi dilinde anlaşılıp, icra edilmeye başlandığı andan itibaren büyük bir himmetle



*Nur'ul Beyan*'ı yayımlamaya başladığını belirtir (krş. Cündioğlu, 1998: 30-31). Hilmi'nin "müsadecarlık" tespiti Cumhuriyet dönemindeki görece daha yumuşak olan Kur'an çevirileri karşısındaki norm tavrına vurgu yaparak onun Kur'an çevirileri konusunda daha serbestlik sağlayıcı olduğunu ima eder. Hilmi'nin ifadelerinden de Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyet sonrası Kur'an çevirileri açısından norm farkının ortada olduğu kolayca anlaşılmaktadır.

Toury'ye göre, bir dizgede normların değişmesi, bütün çevirmenlerin söz konusu değişiklikler karşısında edilgen olduğu anlamına gelmez. Bilakis çevirmenlerin çoğunluğu, etkinlikleri aracılığıyla bu normların değişme sürecine yardımcı olur (2008: 156). Buna göre Meşrutiyet dönemindeki tercüme çalışmaları karşısındaki katı normların olduğu göz önünde bulundurulursa, çevirmenlerin bu zaman zarfı içerisinde etkin bir vaziyet almasıyla Cumhuriyet'e gelindiğinde normların zayıflamasına yardımcı olduğu söylenebilir. Diğer taraftan sadece çevirmenler değil, aynı zamanda çeviri işinin etrafında rol alan tüm yayımcılar, aydınlar, siyaset adamları vb. normlar karşısında risk almaktadır ve bu açıdan normların zayıflamasına öncülük etmektedir, denilebilir.

II. Meşrutiyet ile Kur'an'ın Türkçeye çevrilmesi tartışmaları başlamış, normların sorgulandığı bir zemin ortaya çıkmıştır. Böylece –Toury'nin belirttiği- skalanın üstünde yer alan Türkçe Kur'an çevirilerine gösterilen norm tavrı bu tartışmalar sayesinde zayıflatılmış ve Türkçe Kur'an örnekleri birer birer yayımlanmaya başlanmıştır. Toury'ye göre normlar keyfi davranışların gitgide önem kazanmasıyla ortaya çıkabilir ama bunun tam tersi de söz konusu olabilir. Normların geçerli olmasındaki ya da gücündeki değişim, o normların toplum içindeki statülerinin değişmesiyle ilgilidir (2008: 150). Meşrutiyet sonrası siyasi ortamın Meşrutiyet öncesine göre daha serbest olması, bireysel girişimleri tetiklemiş ve bu girişimler Kur'an çevirileri konusunda direnen normları zayıflatmıştır, denilebilir. Öyle ki önceleri gazetelerde parça parça yayımlanan Kur'an'ın Türkçe olan çevirileri daha sonra yerini tek bir metne (kitaba) bırakmıştır. II. Meşrutiyet'in ilanının ilk aylarında basında Türkçe tercüme konusunda ciddi münakaşalar başlamıştır. Tam da bu esnada *Tafsil'ul-Beyan* adı altında bir Türkçe Kur'an çevirisinin yayımlandığı görülmektedir. Sadece gazetelerde değil, aynı zamanda dönemin birçok ciddi mecmuasında Kur'an ayetlerinin tercüme yayımlanmaya başlanmış. Denilebilir ki, I. Dünya Savaşı'ndan itibaren basında müstakil çeviri teşebbüslerin ortaya çıktığı görülmüştür (krş. Cündioğlu, 1998: 20). Burada gerçekleştirilen bu gibi çalışmaların belirli bir sistematüğının olduğunu, güçlü toplumsal bir yönelim içerdiğini söylemek zordur. Bu yönelim daha ziyade toplumun entelektüel tabakasındaki belirli bir kesiminin rol aldığı ve dönemin ruhunu yansıtan dünya görüşü kapsamında gerçekleştir(t)diği eylemler bütünü içerisinde görülebilir.

Tanzimat'la birlikte Batı eğitim sisteminin hızlı bir şekilde toplumun daha geniş kesimlerine yayılması ve Batı tarzı eğitimin verilmesi sonucunda eski normlardan sapma yaşandığı öne sürülebilir. Eğitim kurumlarının bireyin toplumsallaşma süreçlerini hızlandırıldığı göz önünde bulundurulursa, Toury'nin de dediği gibi, bireylerin yaptırım içeren normları kendi toplumsallaşma süreçlerinde ediniyor olmaları (2008: 151) açısından Batı tarzında eğitimin neticesinde Kur'an çevirilerine yönelik yaptırım içeren normlarda bir çözülme olabileceği düşünülebilir. Nitekim eski müfredatın yerine Batı tarzı pozitif ilimlerin ağırlık merkezini oluşturduğu bir eğitim sistemi, toplumun Kur'an'ın orijinalinden anlamlar üretme kapasitesini de zayıflattığı ve bunun neticesinde Kur'an çevirilerine ihtiyacın doğduğu görüşünün de güçlenmesine neden olduğu söylenebilir.



Diğer taraftan normlarda yeteri kadar bir çözülme/zayıflama olmadıysa, normlara karşı girişilen bir eylemde dirençle karşılaşılacağı beklenmelidir. Fakat bireysel anlamda normları zorlayıcı hareketler üzerinden normsuzluk sonucuna varılamaz. Toury'ye göre de, normlardan sapmalar normları geçersiz kılmaz, bu gibi sapmalar olduğunda genellikle ödenmesi gereken bedeller vardır (2008: 151). Ya bu bedelleri ödenmeye razı gelinir, fakat bu bedel ödemenin karşılığında da yüksek idealler ya da beklentilerin gerçekleşeceği umudu beslenir ya da bedel ödeme riskini düşürücü yollara tevessül edilir. Örneğin iki ciltten oluşan *Nur'ul-Beyan* adlı Kur'an tercümesinde çevirmenin adı yerine "müteaddit tefsirlere müracaatla bir heyet tarafından hazırlanmıştır" ifadesi kullanılmıştır. Oysa *Nur'ul Beyan*'ın ilk baskısı 1921 senesinde gerçekleşirken, çevirmenin de önsözüne adını koyan Şeyh Muhsin-i Fani'nin olduğu daha sonra o dönemde gerçekleştirilen eleştirel yazılarla ortaya çıkarılmıştır. Şiddetli bir eleştiriye uğramaktan kurtulamayan bu eserin tek bir çevirmen eliyle gerçekleştirilmediği fikri yayılmak istenmiş, böylece normlara karşı geliştirilen bir çeviri eyleminin neticesinde ödenecek bedel hafifletilmek istense de muvaffak olunamamıştır. Aynı eserin önsözünde (özetle) bu eserden dini hükümler çıkartılması amacı güdülmeyeceği, sadece imkân ölçüsünde içindeki manalarını anlamaya hizmet edeceğinin göz önünde bulundurulduğu ifade edilmiştir (krş. Altuntaş, 2006: 66-76). Bu açıklamayla erek kitleye bir bakıma kaynak metin (orijinal Kur'an) ve erek metin arasındaki statü farkı göz önünde bulunduruluyor imajı yansıtılıyor olabilir. Dolayısıyla –Toury'nin de bahsettiği- normdan sapmanın ağır bedelinin bu sayede hafifletiliyor olması mümkündür

*Nur'ul Beyan*'da olduğu gibi bir örnek daha verilebilir. İbrahim Hilmi tarafından yayımlanan ve çevirmeni de Zeki Meğamiz olan *Türkçe Kur'an'ı Kerim Tercümesi* adlı eser, 1926 yılında İstanbul Marifet Matbaası'nda basılmıştır. Eserin üzerinde her ne kadar tercümenin ilim adamları heyetince yapıldığı ifade edilmiş olsa da eserin çevirmeni Zeki Meğazim adında Hristiyan bir Arap'tır. İbrahim Hilmi bu baskıdan 15 yıl önce aynı eseri parça parça yayımlarken onun norma aykırı davranışı sonucunda ortaya çıkan tepkilerden dolayı hükümet, bu normu kurallaştırmış, hatta kanunlaştırmıştır ve bu eserin yayımı yasaklamıştır. Bir Hristiyan'a tercüme ettirilen kaynak metin Kur'an-ı Kerim olunca, normun aşırı zorlanacağını bilen yayımcı İbrahim Hilmi, bunun yerine eserin "Muktedir bir Heyet" tarafından çevrildiği bilgisini yaymak istemiş olabilir.

Altuntaş, "Cumhuriyet kurulduktan sonra, harf devriminin gerçekleştirildiği 1928 yılına kadar ortalama olarak her yıl bir tercümenin yapıldığını görüyoruz" (2006: 66) demektedir. Bu tercüme üzerine ilim çevrelerinde ve basında yoğun tartışmalar yaşanmış ve konu hakkında ciddi eleştiriler yazılmış olmasının sonucunda (normları kurallaştırıcı kanunlar haline getirme gücünü elinde bulunduran) durum dönemin Büyük Millet Meclisi'ne intikal etmiş ve orada görüşülmüştür. Büyük Millet Meclisi'ndeki tartışmaların sonucunda Kur'an'ın çevrilmesine karar verilmiştir. Tercümenin toplum nezdinde itibar sahibi olan, bilgisine güvenilen, bu işin ehli sayılabilecek kimselere tevdi edilmesine karar verilmiştir. Devletin kasasından ödenek ayrılmış ve Kur'an'ın tercüme işi Mehmet Akif Ersoy'a, tefsir işi Elmalılı Hamdi Yazır'a ve Sahih-i Buhari'nin tercüme ve şerhi işi de Babanzade Ahmet Naim'e verilmiştir (krş. Altuntaş, 2006: 97-100). Toplumun belirli bir hassasiyetinin olduğu konu, toplum nezdinde saygın bir konuma sahip olan ve Kur'an'ın Türkçeye aktarılma işini en iyi görebileceği kimselere verilmesi de norm ihlali konusunda yumuşatıcı bir işlev olarak tespit edilebilir.

Toury ayrıca, çeviri iki farklı norm içerir; bunlar kültürel ve dilsel normlardır (2008: 151), demektedir. Fakat dönemin baskıcı ya da hürriyetçi oluşu doğrudan o toplumun kültür ya da



dil normlarıyla da ilintili olmayabilir; dolayısıyla burada münferit olarak siyasi normların da bulunabileceği ve bu normların çeviri için bu açıdan yönlendirici olabileceğini düşünmek gerekir. Bu üçüncü norm toplumun geniş tabanından bağımsız ya da ona bağımlı da ortaya çıkabilir. Toplumun yapma/etme biçimlerine, yöntemlerine etki ettiği için belirleyici bir rol üstlenen bir olgu olduğundan norm kategorisine alınabilir.

Diğer taraftan Toury, normların kısıtlamaları eğer söz konusu olmasaydı, çeviri ürünü net bir ölçütü olmaksızın çevirmenin özneliği ile ortaya çıkabilirdi (2008: 152) demektedir. O halde aynı normlara karşı çıkış sergileyen ve aynı kaynak metinlerden gerçekleştirilmiş çevirilerin benzer bir karakter taşıyor olması ya da aynı kaynak metinden gerçekleştirilmiş ve ortak bir biçimde normlarla uyum içinde olan bir çevirinin de karakterlerinin benzer olabileceği düşünülebilir. Fakat aynı kaynak metinden çevrilen eserlerin yine aynı normlara maruz kalması sonucu mutlak anlamda örtüşeceği fikri yanlıştır. Çünkü Toury'ye göre de, çeviride mutlak sadakat ya da mutlak serbestlikten bahsetmek mümkün değildir. Çeviri kararları iki uç arasında bir bileşim ya da uzlaşma sağlayan kararlar olacaktır (2008: 153). Bu iki uç, kaynağa ya da ereğe odaklı olma eğilimidir.

Kur'an'ın Türkçeye çevrilmesine karşı çok güçlü normlar olmasına rağmen, toplumun bir kesimin bu normların yaptırımlarını göze alarak eylemde bulunması mümkündür. Toury bu konuda "içeriği ne olursa olsun, bir normun bir toplumun tüm kesimleri için -aynı ölçüde ya da herhangi bir şekilde- geçerli olması zorunluluğu yoktur" (2008: 156) demektedir. Bu da Cumhuriyet döneminde Kur'an'ın Türkçeye aktarılması noktasında tefsirci bir yaklaşım gösteren ve bu anlamda normlarla uyumluluk sergileyen bir kesimle, "Türkçe Kur'an"<sup>24</sup> gibi normlara somut bir karşı çıkış içeren bir başlık kullanabilen bir kesimin aynı ortamda bulunduğu görülmektedir.

Toury'ye göre, her metin işlev gördüğü kültürüyle ilintilidir; buna göre de kaynak metnin erek metinle hiçbir bağlantısı bulunmamaktadır. Çünkü bir metin üretildiği andan itibaren artık üretildiği ortamın kültürel faktörlerine maruz kalmaktadır.<sup>25</sup> Çeviri süreçleri ve bunun sonucundaki çeviri ürünü erek kültürü etkileme imkânına sahiptir. Fakat aynı zamanda erek kültürdeki bir boşluk ya da erek kültürün çeviriyi doğuran başka gereklilikleri, bir çevirinin gerçekleşmesi için sebep oluşturabilir. Çevirinin bir boşluğu doldurması ise erek kültürde bir değişimi tetiklemektedir. Bu açıdan çevirinin erek kültürde değişim yaratıcı etkisi çeviri metnin işlevi ve ayrıca metin özellikleri nedeniyle ortaya çıkmaktadır (Toury, 1995: 15 aktaran Stolze, 2005: 155)<sup>26</sup>. Kur'an çevirileri açısından bakıldığında çeviri ürününün erek kültürü etkilediği görülmektedir. Öyle ki, bu konuda farklı reaksiyonlar ortaya çıkmış ve sonuç olarak iş devlet eliyle Kur'an çevirisi yapılmasına kadar varmıştır. Kur'an çevirilerin metin işlevi bakımından toplumun kültüründe büyük değişimlere meydan vereceği düşünülebilir, bu açıdan metin işlevi yönüyle Kur'an çevirilerinin önemi inkâr edilemez görülebilir.

Çevirinin erek kültürde bir boşluğu doldurması, o metnin daha önce hiç çevrilmemiş olup, ilk defa bir kültüre girdiği ve bir boşluğu doldurduğunda değişimi tetikleyici bir nitelik kazanacağı düşünülmemelidir. Çünkü bir kaynak metin çevrildikten sonra, erek kitlesinin o çeviriye yüklediği işlev bakımından, erek metnin boşluk doldurucu bir niteliğe sahip olduğu söylenebilir. Örneğin Kur'an çevirilerinin Cumhuriyet'ten önce de yürütüldüğü bilinmektedir,

<sup>24</sup> Cemil Said'in Türkçe Kur'an'ı Kerimi (Altuntaş, 2006: 76)

<sup>25</sup> Hatta üretilmeden önce dahi bu faktörler çerçevesinde tasarlanmakta olup, erek odaklı hale gelmektedir.

<sup>26</sup> Çeviri yazara aittir.



fakat bunun erek kültürde değişim yaratıcı bir etki doğuracağı düşünülmemiştir. Ancak aynı erek metin üzerinde farklı çeviri politikalarının, stratejilerin, yöntemlerin ve tekniklerin kullanılması neticesinde erek kültürde bir değişim aracı olarak algılanmaya başlanmıştır. Bu bakımdan Türkçe Kur'an çevirilerin işlevi Türkçe ibadet, Türkçe İslamiyet gibi işlevler üstlenebileceği, böyle bir misyonunun olduğu çıkarımında bulunulmuştur<sup>27</sup>. Tefsir çalışmaları çeviri stratejisi bakımından masum görülürken, doğrudan “Türkçe Kur'an” bağlamında bir eşdeğerlik arayıcı çeviri ise (toplumdaki belirli bir kesim tarafından) toplumun normlarıyla çatışmacı bir işleve sahip olarak sınıflandırılmıştır. Toury'ye göre, bir çevirinin erek kültür dizgesinde üstleneceği rol (işlev) aynı zamanda erek kültürde o çevirinin (ürünün) konumunu ortaya koyarken, böyle bir ürünü ve işlevi ortaya çıkarmanın da çeviri stratejilerini (süreç) tespit edici olacağı ifade edilmektedir (1995: 13).

Buradan yola çıkarak Erken Cumhuriyet dönemindeki Kur'an çevirileri düşünüldüğünde denilebilir ki, Türkçeye çevrilmiş Kur'an'a erek kültürde, yani Cumhuriyet Türkiye'sinde biçilen rol, onun çeviri stratejisini ortaya koyabilir. Bu ikisi arasında bir sebep sonuç ilişkisi bulunmaktadır. Fakat her zaman bir çevirinin işlevi onun öncesindeki stratejisini ortaya koyucu değildir. Çünkü Hans J. Vermeer'in de değindiği gibi, bir metnin işlevi o metnin hedef kitlesiyle ilintilidir ve hedef kitlenin üreticisiyle bağı kopmuş bulunan ürünle nasıl bir bağ kuracağı ve bu anlamda o metnin nasıl bir işlev kazanacağı meçhuldür (Vermeer, 2008: 166). Asıl bilinen ise, erek metnin yükleneceği işlevin çevirmenin çeviri stratejilerinden çok, erek kitlenin o metne yüklediği, o metinden beklediği ile ilgili olduğudur. Dolayısıyla bir çeviri metnin işlevinden yola çıkarak, çevirmenin ona atfettiği stratejilere yönelik bilgi almak kişiyi her zaman doğru sonuçlara yöneltmeyebilir.

Çevirilerin diğer önemli bir özelliği ise, üretildiği bir erek kültürdeki diğer ürünleri de etkileyebilmesidir (krş. Toury, 1995: 27). Bu anlamda yeni çevirilerin erek kültürün bir ürünü olduğu düşünülürse, bir çevirinin kendisinden sonra yapılacak çevirileri de etkileyebileceği düşünülmelidir. O halde Tanzimat döneminde başlamış olan tefsirden meale doğru yönelmelerin, Cumhuriyet döneminde yapılacak doğrudan Türkçe Kur'an çevirileri için birer öncü olduğu ve Türkçe Kur'an çevirisine meşruiyet kazandırdığı söylenebilir.

## Sonuç

Kur'an çevirilerinde sadık-serbest kavramının içeriği değişmektedir. Sadakat, çeviri araştırmalarında klasik anlamda kaynak metnin özelliklerine sıkı sıkıya bağlı kalmakken, tefsir tarzında bir çeviride sadakatten en geniş manada kaynak metinden uzaklaşan bir çeviri yaklaşımı anlaşılmaktadır. Burada sadakatin neye gösterileceği sorusu akla gelmektedir. Tefsirde sadakat metnin içeriğine, kutsal metnin eşdeğerinin oluşturulamayacağı dini prensiplere duyulmuştur. Bu bakımdan tarihi bağlam içerisinde, nüzul sebepleri dikkate alınarak açıklamalı bir çeviri gerçekleştirilmiştir. Cumhuriyet dönemine gelindiğinde Kur'an çevirilerinde bu sadakatten taviz verildiği, kaynak metne tefsirle gösterilecek bir sadakat yerine kaynak metne eşdeğer bir metin yaratma sadakatine gidildiği görülmektedir. Oysa böyle bir sadakatin dönemin normlarına bir karşı çıkış içerdiği yan metinler vasıtasıyla görülmüştür.

<sup>27</sup> Bu makalenin ana kaynaklarından biri olan Düccane Cündioğlu'nun “Cumhuriyet İdeolojisi ve Türkçe Kur'an” adlı eserinin içerisinde böyle düşünen dönemin birçok aydınının görüşleri ve endişeleri yer almaktadır.



Toury'nin norm kavramıyla Tanzimat, Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerindeki Kur'an çevirilerinin ve yan metinlerin böyle bir inceleme için veri sağladığı saptanmıştır. Buna göre Cumhuriyet döneminde Kur'an çevirilerine karşı normların, Meşrutiyet'e ve Meşrutiyet öncesine göre daha zayıf olduğu gözlemlenmiştir. II. Meşrutiyet'ten sonra Kur'an çevirileri konusunda normların giderek zayıfladığını, tefsir olmayan Kur'an çevirilerinin sayısındaki artıştan ve ciddiyetsiz çalışmalardan da görmek mümkündür.

### Kaynaklar

- Altuntaş, H. (2006). *Kur'an'ın Tercümesi ve Tercüme ile Namaz Meselesi*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. Ankara
- Aydar, H. (1999). *Türklerde Kuran Çalışmaları*. İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. Sayı:1. İstanbul
- Cündioğlu, D. (1998). *Türkçe Kur'an ve Cumhuriyet İdeolojisi*. Kitabevi Yayınları. İstanbul
- Cündioğlu, D. (2011). *Kur'an Çevirilerinin Dünyası*. Kapı Yayınları. İstanbul
- Eruz, S. (2010). *Çokkültürlülük ve Çeviri*. Multilingual Yayınları. İstanbul
- Kurultay, T. (1985). *Çeviri Yöntemi Üzerine Düşüncesiyle F. Schleiermacher*. Editör: Ahmet Cemal, Dün ve Bugün Çeviri, Bilim Felsefe Sanat Yayınları, İstanbul, s.191
- Gürçağlar, Ş. (2011). *Çevirinin ABC'si*. Say Yayınları. İstanbul
- Salevsky, H. (1998). *Handbuch Translation*. Yay. Haz.: Snell-Hornby ve diğ., Stauffenburg Verlag. Tübingen, s.274-277
- Stolze, R. (2005). *Übersetzungstheorien*. Narr Studienbücher 4. Auflage
- Toury, G. (2008). *Çeviri Seçkisi II*. Yay. Haz.: Mehmet Rıfat. Sel Yayıncılık. İstanbul
- Ülken, H.Z. (1997). *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü*. Ülken Yayınları. İstanbul
- Vermeer, H.J. (2008). *Çevirinin Doğası*. Yay. Haz.: Mehmet Rıfat. Sel Yayıncılık. İstanbul
- Yücel, F. (2007). *Tarihsel ve Kuramsal Açından Çeviri Edimi*. Dost Kitapevi. Ankara

### İnternet Kaynakları

- Karadağ, A. B. (2006). *Farklı Dünya Görüşleri Farklı Yorumlar, Farklı Çeviriler... Kuran Çevirileri*. (<http://ceviribilim.com/?p=225> , 05.05.15)
- Bedri, M. (2001), *Bir Dönem Türkçe Kuran Tartışmaları*. (<http://www.yeniumit.com.tr/konular/detay/bir-donem-turkce-kuran-tartismalari> , 06.05.15)
- Bibelhub, *Interlineal Çeviri için*. (<http://biblehub.com/interlinear/> , 06.05.15)